

S Z E M L E

WERNER SOMBART UJ KÖNYVE

„Csak aki az ördög hatalmában hisz, értheti meg azt, ami az utolsó másfélszáz év alatt Nyugateurópában és Amerikában történt. Mert csak az ördög művének értelmezhető az, amit megéltünk.“ Ez a teljességgel komolyan gondolt mondat áll *Werner Sombart* Deutsche Sozialismus című új könyvének első fejezetében. Sombart egyáltalán nem elsőosztályú theoretikus. Mindig hiányzott belőle a fejlődés irányvonalainak a felfedésére való készség, — viszont az utolsó három évtized valamennyi módszer-modora világosan tükröződik munkálkodásában. Valamennyi divatos módszer-modort végighasznált. Mint fiatal liberális kezdte a pályafutását s a Marx-ölök táborába tartozott, ha némi hajlékonyabb magatartással viseltetett is Marx „szekuláris szellemével“ szemben. Később — ismét csak a divatnak hódolva — a nemzetgazdaságtani elemzésekbe bevitte a „lényegszemléletet“. Míg azonban Max Webernek sikerült a puritán típusában a megszálott tőkefelhalmozó képét plasztikusan ábrázolni, addig ez a lényegszemlélet Sombartnál abba az abszurd tételbe laposodott, hogy a zsidók teremtették a kapitalizmust a saját képükre. Ez az elmélet annak idején nagy feltűnést keltett, nem annyira azért, mert a sorrend a híressé vált mondattal ellenkezőleg épp a fordított volt. („Ahol kapitalizmus keletkezik, oda özönlenek a zsidók,“) hanem főleg a mondat tartalmában meghuzódó filo-antiszemita kettős motívum következtében. A háború után a kései kapitalizmus elméletében viszont a Locarno szellemet érvényesítette Sombart és arról beszélt, hogy a tág értelemben vett szocializmusba való békés benövés korszakát éljük. A világgazdasági válság kritikus idejében viszont elhallgatott. Hitler hatalomra kerüléséig határozott ellenfele volt az egyre szélesebb arcvonalakban előtörő barbárizmusnak. Még nem követelte a gépek szétrombolását, még nem dicsérte az inflációt, az állam nem volt számára irracionális képződmény s a bibliai idézetektől iszonyodott. A világgazdasági válsággal kapcsolatban nem mesélt a mennykő csapásról „amely Babel tornyába ütött.“ A falusi dolgozókat és törpeparasztokat nem kívánta jobbágyokká változtatni, hogy azok a munkabér helyett „részesedést“ kapjanak, „hogy a földbirtokosok és földműves munkásság között ismét gazdaságilag megalapozott érdekközösség legyen, mint amilyen volt addig, amíg a modern idők össze nem rombolták“. — Ez utóbbi követelések a hitlerizmus révén olyan közismertek, hogy professzoriális fogalmazásuk ellen sem érdemes polemizálni. Nem az a kérdés, hogy Sombart teoriái helyesek-e, hanem hogy mi következtethető mindezekből. Van ezeknek a megfontolásoknak még valami közük a tudományhoz? Vajjon lehetséges volna beállni a német fasizmus dicsérői vagy akárcsak annak jóindulatú kritikusai közé, egyuttal megmaradni tudósnak? — A Hitler-korszak előtt sem kutathatta Németországban a szociológia objektív az igazságot. A tudomány azonban kutatásában mégis tényeket használhatott fel kiindulópontul. Csak arról volt szó, hogy a társadalom zavartalan továbbfejlődését a kutató jobb tudása ellenére állította be, s olyan tényeket, mint a hatalmasan fejlődő társadalmi gazdaság hibásan analizált, hogy a fenyegető bukást letagadja. Mit adhat elő azonban a német tudós ma urai előtt a már befejezett bukás láttán, az elkerülhetetlen infláció, a megszűnt külkereskedelem, az összeomlott hitelrendszer, a megoldha-

tatlan mezőgazdasági válság, a pótanyaggyártás, röviden a gazdasági barbarizmus idején? Igerheti a hitlerizmus apológétája a rossz megszüntét, illetve a haladást? Nem teheti, mert nem hihet a rendszer fellendülésében. Ha ennek ellenére mégis pozitív akar lenni, úgy nem marad más hátra mint a rendszer dicsérése, úgy ahogy az működik, a rosszat előnynek tüntetve fel, a haladást pedig „a sátán művének”. Am aki a fejlődést elveti az szétrobbantja az észszerű haladás kereteit és azt misztikával helyettesíti. — Sombart megélte a Középeurópai kapitalizmus tetőpontját és ezzel a létformával együtt belépett aggastyán korába. Az általános létforma barbarizmusba torkol s Sombart az ideológusa, aki racionális érvek hiányában a miszticizmusba menekül s az állítólag legyőzött, lényegében azonban barbárul folytatódó korszak szemére „az ember ellélektelenülését” veti, hogy azután a kapitalizmus „ökonómiai korszakával” biblikusan leszámoljon. Jeremiás próféta hangján olvassa a bűnös világ fejére a szén- és vas-termelés növekedését, vasutainak, autóinak, repülőgépeinek és rádióinak elszaporodását, modern hajóit, a megnövekedett búzával bevetett területeket, az óriási mennyiségű szövőanyagot s mindennek előtt a világpiacot. A munkamegosztás csodáit visszautasítja. A munkamegosztásban nem a történelmi-haladásbeli miszsiót látja, hanem azt kívánja, hogy „bár csak kivezetődne a német népez Oikumenéből.” Vágyait Schacht teljesíti be, mert megszabadítja Németországot a terhes világpiactól és a Oikumenéből kivezeti — a moshatatlan Vistra-öltöny, a gumi nélküli gumikerék, az uckermäcki kávébab, röviden abba a világba, amit Sombart bölcs előrelátással követel. — A fasizmus korabeli apologetika a régebbiektől minőségileg abban különbözik, hogy nem lehet racionális, mert a barbarizmust a rációval nem lehet megvédelmezni. A régebbi apologetikától különbözik még abban is, hogy már nem a tények hamis kapcsolásával, hanem azok nyílt meghamisításával dolgozik. (H. K.)

A Z EMBER, AKIVEL VISSZAÉLTEK a címe annak a kulturfilozófiai munkának, mely pár hónappal ezelőtt jelent meg Párisban. (Paul A. Robert: Der missbrauchte Mensch.) A munka — bár összefüggő egész, — tanulmányok sorozata Kantról, Goetheról, Napoleonról, Hegelről, a marxizmusról, Nietzschéről, Tolsztojról és Dosztojevskyről. Igénye e tanulmánysorozatnak: „leszámolni a 19. századdal”, s ezért az egyes tanulmányok körvonalá teljesen azonos: Rövid kép a szóbanforgó szellemi jelenségről és azután a kritikája. Ezeknek a kritikáknak a tartalmát a címek és alcímek meglehetősen megközelítik. Ilyen címeket találunk: „az ember önállósul” s következik Kant és Goethe arcképe. Vagy: „a hős tulbecsülése”, — alatta Napoleon rajza. Nietzsche neve alá a következőket írja: „vagy: az emberfeletti ember tévképe.” „A Hegelről Haeckelig” című fejezetet „a mindenáron való fejlődés” formulájával indítja el. A marxizmussal a „téves kollektivismus” platformjáról vitatkozik. „Az ember önállósul” című részt „az önállósággal való visszaélés”, ezt pedig a befejezés követi, a negatív-bíráló részt az építő-pozitív s itt Tolsztoj és Dosztojevskij sorakoznak fel. — A könyv kritikus részével keveset vitatkozhat a bíráló, az ilyen vita különben is csak természetlen lehet. Sokkal fontosabb az a kérdés, hogy mit akar e tanulmánysorozat? A válaszra a könyv címe utalna (Az ember, akivel visszaéltek) ha megmondaná, hogy tulajdonképpen ki élt vissza a 19. század emberével. Az itt ábrázolt filozófusok vagy hősök? Avagy ezek az emberek csupán tüneteinek annak a hatalomnak, amely őket mozgatta? Erre nem válaszol a szerző. Ezzel szemben — az utolsó fejezetekben — az embernek, „akivel visszaéltek” útmutatással kíván szolgálni s az utolsó oldalon, az